

УДК 347.635.1

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРАВА ДИТИНИ ЖИТИ І ВИХОВУВАТИСЬ У СІМ'Ї

Резнік Г. О.,

кандидат юридичних наук, учений секретар
Науково-дослідного інституту приватного права і
підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України
(Київ)

У статті досліджено поняття та зміст права дитини жити і виховуватись у сім'ї. Встановлено, що право дитини жити і виховуватись у сім'ї реалізується у відносному правовідношенні, оскільки даному праву відповідає обов'язок визначених суб'єктів – батьків, які мають забезпечувати дитині можливість проживати з ними та виховувати її. Доведено, що суб'єктивне право дитини жити і виховуватись у сім'ї – це передбачене нормами національного права і забезпечене системою спеціальних гарантій багатосистемне особисте немайнове право дитини, спрямоване на створення найбільш сприятливих умов для виживання, розвитку і майбутньої соціалізації. Обґрунтовується доцільність закріплення в сімейному кодексі України окремої норми про право дитини жити і виховуватись у сім'ї. Окрема увага приділяється міжнародно-правовій регламентації розглядуваного особистого немайнового права.

Ключові слова: сім'я, право жити в сім'ї, право на виховання, особисте немайнове право.

ВСТУП

Кожна держава повинна приділяти увагу добробуту сім'ї та дитини, оскільки добробут дитини існує в прямій залежності від благополуччя сім'ї, в якій вона проживає.

У преамбулі Конвенції «Про права дитини» міститься важливий для правового статусу дітей принцип, згідно з яким для повного і гармонійного розвитку особистості дитині необхідно зростати у сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові і розуміння. Пунктом 3 ст. 4 СК України також визначається, що кожна особа має право жити і виховуватись в сім'ї, наскільки це можливо. Надане дитині це право означає, що дитина має проживати зі своїми батьками, що узгоджується з п. 4 ст. 29 ЦК України, яка визначає місцем проживання дитини, яка не досягла 14 років, місце проживання її законних представників – батьків або осіб, які їх замінюють. Досягнувши 14-тирічного віку, неповнолітні з дозволу своїх законних представників можуть обирати місце свого проживання.

У цьому контексті, враховуючи спеціальний правовий статус дитини, можна виділити два головних моменти: по-перше, з моменту народження і до досягнення дитиною віку 18 років неповнолітні є різною мірою залежними від дорослих, оскільки на певних етапах життя самостійно вижити без їх турботи дитина не зможе; по-друге, для повноцінного розвитку дитини виникає потреба у вихованні батьками або особами, які їх замінюють. На нашу думку, саме ці дві обставини і обумовлюють необхідність виділення такого суб'єктивного права дитини, як «право жити і виховуватись у сім'ї» саме для того, щоб створити максимально сприятливу атмосферу для розвитку і майбутньої соціалізації. Адже для всебічного і гармонійного розвитку особистості діти мають рости в сімейних умовах, в атмосфері любові та розуміння. Головною і найнеобхіднішою функцією сім'ї є виховання майбутнього громадянина, члена суспільства, людини, саме від сім'ї залежить, яким громадянином, членом суспільства стане дитина [6, с. 101].

По відношенню до тристоронніх відносин між дитиною, сім'єю або громадою та державою можна визначити два підходи. Історичний підхід у країнах Заходу полягав у тому, щоб розглядати сім'ю як подобу мініатюрної держави, в якій батьки є абсолютними монархами. Другий і більш сучасний підхід полягає в тому, щоб розглядати сім'ю як сукупність індивідів, котрі мають конкретні права. Цей підхід закріплено в міжнародному праві [8, с. 96].

1. ПОНЯТТЯ СІМ'Ї

Сім'я завжди була і залишається основним джерелом матеріальної та емоційної підтримки її членів, необхідної для розвитку кожного з них, засобом збереження і передачі культурних цінностей від покоління до покоління, відновлення населення та виховання повноцінних членів суспільства. Отже, сім'я залежить від суспільства, в якому функціонує, так само як і суспільство залежить від сім'ї. Цей двосторонній вплив може бути як прогресивним, так і руйнівним [5, с. 171].

Характеризуючи сім'ю з юридичної точки зору, дореволюційний вчений-цивіліст Г. Ф. Шершеневич звертав увагу, що сім'я є союзом осіб, які пов'язані шлюбом, та осіб, які походять від них. При цьому автор зазначав, що сім'я є основною ланкою державного механізму, користуючись при цьому певною автономією [23, с. 406].

На думку М. Д. Шиміна, сім'я є специфічною формою соціальної життєдіяльності людей, що зумовлена економічним ладом суспільства і заснована на шлюбі чи родинності, включаючи всю сукупність відносин, які складаються на базі спільної різносторонньої діяльності її членів, у якій реалізуються не лише потреби суспільства, а й потреби кожного окремого індивіда [24, с. 21].

Натомість В. А. Ватрас пропонує таке юридичне визначення сім'ї: сім'я – це юридичний зв'язок між фізичними особами, заснований на шлюбі, відносинах родинності, усиновленні та інших підставах, передбачених у законі, який проявляється у наділенні їх на засадах рівності взаємними особистими немайновими та майновими сімейними правами та обов'язками, спільному житті, спільності інтересів та взаємній юридичній відповідальності [1, с. 83].

Хоча право міжнародних договорів позитивно ставиться до сім'ї як до основного осередку, на основі якого організується суспільство, поняття сім'ї знаходиться на перехідному етапі розвитку. Це поняття існує в контексті глибокої дихотомії: воно осмислюється і як згуртоване об'єднання незалежних людей, і як група окремих осіб, котрі підлягають вищому закону, що захищає зустрічні претензії [8, с. 94].

В літературі справедливо відмічається, що у світі існують різні поняття сім'ї: самотні батько або мати, нуклеарна сім'я, полігамна сім'я і розширена сім'я, і кожна з цих форм породжує серйозні наслідки з огляду на процес виховання дітей [8, с. 94].

Так, нуклеарна сім'я (лат. Nucleus – ядро), проста сім'я, основна сім'я, родина, що складається з подружньої пари з дітьми або без дітей або одного з батьків зі своїми дітьми, не перебуваючи у шлюбі. Нуклеарна сім'я не завжди мала, хоча, зазвичай, процес нуклеаризації пов'язаний з масовим поширенням внутрішньосімейного обмеження дітонародження. Нуклеарна сім'я розвиває самостійність її членів, їх автономність відносно один одного, і якщо цей процес проходить коректно і безконфліктно, то він зміцнює сімейні узи, робить сім'ю міцнішою, згуртованішою [11].

Індустріалізація виробництва, розпочате раніше відокремлення праці від сім'ї породили новий її різновид – сім'ю нуклеарну. Вперше цей термін стосовно сім'ї ужив американський соціолог Ж. П. Мурдок, котрий позначив таким чином сім'ю, що складалася тільки з необхідних для її утворення скільки завгодно дітей, хоча не виключає й відсутності їх. Нуклеарна сім'я може бути повною й неповною. Остання має одного з батьків та його дітей [20]. Наразі нуклеарна сім'я є найбільш поширеним типом сім'ї в сучасному суспільстві.

Полігамна сім'я, заснована на багатошлюбності, функціонує в обмежених регіонах світу (Пакистані, Єгипті, Південній Індії) у двох формах шлюбу: полігінійному (багатоженство) і поліандрічному (багато чоловіків у жінки) [15].

Натомість розширена сім'я – це сім'я, яка складається із кількох поколінь родичів. Вона становить клан (чоловіків разом із їх дружинами і дітьми). Якщо основою нуклеарної сім'ї є подружня пара, то основою розширеної сім'ї є брати і сестри разом із їх дружинами, чоловіками і дітьми. Розрізняють різні форми розширеної сім'ї: патрілокальну (коли молоді переходять жити у сім'ю чоловіка) і матрілокальну (молоді після одруження переходять жити до сім'ї дружини) [21]. Про розширену сім'ю в окресленому вище розумінні згадується в ст. 5 Конвенції ООН про права дитини. Зокрема вказується, що держави-учасниці поважають відповідальність, права і обов'язки батьків і у відповідних випадках членів розширеної сім'ї чи общини, як це передбачено місцевим звичаєм, опікунів чи інших осіб, що за законом відповідають за дитину, належним чином управляти і керувати дитиною щодо здійснення визнаних цією Конвенцією прав і робити це згідно зі здібностями дитини, що розвиваються.

На сьогодні поширеним типом сім'ї, у тому числі в Україні, є моногамна сім'я. Моногамна сім'я поділяється на велику і малу. Велика сім'я характерна для Давньої Русі та України раннього середньовіччя. Мала – пізнішого походження. Серед народів Східної Європи велика сім'я не збереглася, хоча і залишилися деякі її перехідні варіанти [15].

Існували також спроби дати визначення поняттю сім'ї на регіональному рівні відповідно до специфіки того чи іншого регіону. У ст. 17 і 19 Американської Конвенції про права людини, що мають заголовки «Права сім'ї» і «Права дитини», як здається, не ототожнюється поняття сім'ї з батьками, а в ст. 1 проголошується: «всі діти мають право на сім'ю і сталість сімейних установ» [8, с. 96].

Наразі на рівні норм Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III йдеться про неповну, багатодітну, прийомну сім'ю та дитячий будинок сімейного типу. Так, неповною сім'єю є сім'я, що складається з матері або батька і дитини (дітей); багатодітною є сім'я, в якій

подружжя (чоловік та жінка) перебуває у зареєстрованому шлюбі, разом проживає та виховує трьох і більше дітей, у тому числі кожного з подружжя, або один батько (одна мати), який (яка) проживає разом з трьома і більше дітьми та самостійно їх виховує; прийомна сім'я – сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1 до 4 дітей на виховання та спільне проживання; дитячий будинок сімейного типу – це окрема сім'я, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Відтак незалежно від виду сім'ї батьки або особи, які їх замінюють, а також інші члени сім'ї відіграють в житті дитини важливу роль, оскільки в більшості випадків вони беруть безпосередню участь в процесі виховання дитини. З огляду на це у міжнародному праві в галузі прав людини існують три суміжні поняття – сім'я, сімейне життя та сімейне оточення [8].

Конвенція ООН про права дитини проголошує, що сім'я як основному осередку суспільства і природному середовищу для зростання і благополуччя всіх її членів і особливо дітей мають бути надані необхідні захист і сприяння з тим, щоб вона могла повністю покласти на себе зобов'язання в рамках суспільства.

Про дитину і сім'ю згадується і у Декларації прав дитини 1959 року. Зокрема, у принципі 6 проголошується, що дитина для повного і гармонійного розвитку її особи потребує любові і розуміння. Вона повинна, якщо це можливо, зростати під опікою і відповідальністю своїх батьків і, в усякому разі, в атмосфері любові і моральної та матеріальної забезпеченості; малолітню дитину не слід, крім тих випадків коли є виняткові обставини, розлучати зі своєю матір'ю. На суспільстві і на органах публічної влади має лежати обов'язок здійснювати особливе піклування про дітей, що не мають сім'ї, і про дітей, що не мають достатніх засобів для існування. Бажано, щоб багатодітним сім'ям надавалась державна або інша допомога на утримання дітей.

В міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, прийнятому 16 грудня 1966 р., зокрема йдеться про те, що сім'я, яка є природним і основним осередком суспільства, має надаватися по можливості якнайширша охорона і допомога, особливо при її утворенні і поки на її відповідальності лежить турбота про несамостійних дітей та їх виховання.

При цьому в літературі звертається увага на те, що згідно з висновком Комітету з прав людини Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права вимагає, щоб, з огляду на цілі ст. 17, термін «сім'я» тлумачився в широкому сенсі, який включає би «всіх, хто входить до складу сім'ї в розумінні тієї чи іншої держави-учасниці». Відтак комітет з прав людини визнає, що не існує єдиного загального обов'язкового визначення поняття сім'ї і пропонує державам уточнювати в своїх доповідях значення, яке надається в їх суспільствах терміну «сім'я» [8].

Відтак сім'я є основною ланкою суспільства і як така має зміцнюватися. Вона має право на захист і підтримку. На родині лежить головна відповідальність за захист, виховання та розвиток дітей. Всі інститути суспільства повинні поважати права і відповідати за благополуччя дітей, надавати відповідну допомогу батькам, сім'ям, законним опікунам та іншим людям, що беруть на себе турботу про дітей, з тим щоб діти могли рости і розвиватися в безпечному і стабільному

середовищі, атмосфері щастя, любові і розуміння, враховуючи те, що в різних культурних, соціальних і політичних системах існують різні форми сім'ї – п. 15 Декларації та плану дій «Світ, придатний для життя дітей» 2002 р.

Термін «сімейне оточення» наразі трапляється не лише у Конвенції ООН про права дитини 1989 р. (преамбула, ст. 20, 22), а й в Африканській Хартії прав і добробуту дитини, прийнятої у 1990 р. та у Конвенції «Про захист дітей та співробітництво щодо іноземного усиновлення», прийнятої 1993 року.

Зокрема, у п. 1 ст. 20 Конвенції про права дитини наголошується на тому, що дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення або яка в її власних якнайкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою.

Крім того, в багатьох інших міжнародних документах містяться положення які, так чи інакше, стосуються таких прав дитини, як право жити і виховуватись у сім'ї, право на сім'ю, опіку, піклування, право на виховання та спілкування з батьками та ін., зокрема, в: Декларації прав людини 1948 р., Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., Міжнародному пакті про політичні і громадянські права 1966 р., Декларації про соціальні та правові принципи, що стосуються захисту та благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх усиновленні на національному та міжнародних рівнях 1986 р., Конвенції про захист дітей і співробітництво у сфері міждержавного усиновлення 1993 р. тощо.

Варто наголосити, що проблема здійснення та захисту права дитини жити і виховуватись у сім'ї завжди була актуальною. Незважаючи на те, що право жити і виховуватись у сім'ї є одним з основних особистих немайнових прав дитини, воно не виділяється окремо СК України, а є складовою частиною закріпленого ст. 4 СК України «права на сім'ю». Суть даного права зводиться до надання і забезпечення дитині можливості жити і виховуватись у сім'ї. При цьому, в даному випадку, йдеться про кровну сім'ю, яку утворюють батьки. Сімейне виховання є найкращою формою виховання дитини, яку знає людство, адже ніякі суспільні форми виховання не можуть порівнятися з сімейними. Тому сучасне правове становище дитини в українському суспільстві вимагає нових підходів до вирішення проблем, пов'язаних зі здійсненням права дитини на проживання та виховання у сім'ї.

2. ПРАВО ЖИТИ І ВИХОВУВАТИСЬ У СІМ'Ї

Кожна дитина має право жити і виховуватись у сім'ї, яка є найкращим середовищем для формування особистості дитини. Цей принцип є головним у формуванні державою курсу соціальної та правової політики. Право на проживання у сім'ї належить новонародженій дитині і може бути реалізоване насамперед завдяки тому, що батьки чи інші особи заберуть її з пологового будинку [16].

Специфіка суб'єкта права жити і виховуватись у сім'ї полягає у його фізичній безпорадності і неможливості розуміти значення оточуючих його обставин у ранньому дитинстві і повній залежності від батьків або осіб, які їх замінюють. У такому правовідношенні превалюють дії зобов'язаної особи (батьків або осіб, які їх замінюють).

Розуміння того, що найкращим середовищем для повноцінного розвитку дитини є сім'я, сформовано на основі даних різних гуманітарних

наук [2, с. 4 – 5]. На основі цього сформульовано принцип пріоритетності сімейного виховання перед всіма іншими формами, закріпленій у СК України. Свій розвиток даний принцип отримав у низці суб'єктивних прав неповнолітнього, що закріплені у гл. 13 СК України, а саме: право проживати разом з батьками (рідними або прийомними), право на турботу з боку батьків, право на спілкування з батьками та іншими родичами, право, наскільки це можливо, знати своїх батьків тощо.

Зміст права фізичної особи на сім'ю, на думку Ю. Ю. Черновалюк, становлять:

1) право на створення сім'ї; 2) право на вільний вибір форми організації свого сімейного життя та способу реалізації права на сім'ю; 3) право на вибір осіб, які утворюватимуть сім'ю; 4) право на проживання в сім'ї; 5) право на повагу до свого сімейного життя; 6) право на підтримання зв'язків із членами своєї сім'ї та родичами незалежно від того, де вона перебуває; 7) заборона розлучення з сім'єю всупереч волі особи, крім випадків, встановлених законом [22, с. 7 – 8].

Із представленого змісту права на сім'ю випливає, що право жити і виховуватись у сім'ї є частиною більш загального права на сім'ю. Однак не всі складові цього права входять до правового статусу дитини. Так, малолітня дитина не може створювати сім'ю, не може обирати форми організації свого сімейного життя та способи реалізації права на сім'ю, не може обирати осіб, з якими створюватиме сім'ю. До права дитини жити і виховуватись у сім'ї входять такі складові: право жити у сім'ї, право на виховання та піклування; право знати своїх батьків та право на проживання з ними; право на спілкування з батьками та родичами.

У сучасній правовій літературі щодо змісту права дитини жити і виховуватись у сім'ї існують різні точки зору. Деякі автори вважають, що дане особисте немайнове право є складним за своїм змістом. На їх думку, право дитини проживати з батьками, право дитини знати своїх батьків, право на піклування та повагу до своєї гідності є структурними елементами права жити і виховуватися у сім'ї [10, с. 157]. Відповідно до іншої точки зору перелічені вище права варто розглядати як самостійні і рівнозначні [4, с. 90].

Право дитини жити і виховуватись у сім'ї включає в себе певну сукупність прав, які і становлять зміст даного права. Зокрема, П. В. Крашенініков вважає, що право дитини жити і виховуватись у сім'ї передбачає такі види особистих немайнових прав дитини: право жити в сім'ї; право виховуватися в сім'ї; право знати своїх батьків (наскільки це можливо); право на їх піклування; право на спільне з ними проживання, за винятком випадків, коли це суперечить її інтересам; право на виховання своїми батьками; право на забезпечення її інтересів; право на всебічний розвиток; право на повагу до її людської гідності [13, с. 94].

У контексті цієї теми необхідно звернути увагу на обов'язки, які кореспондують даному праву. Так, праву дитини жити і виховуватись у сім'ї кореспондує обов'язок батьків або осіб, які їх замінюють, забезпечити не тільки виховання дитини, а й створити необхідні умови для життя та її нормального розвитку. Крім того, на державу в особі уповноважених законом органів покладається обов'язок забезпечити належні умови для реалізації даного права і контролювати виконання батьками або особами, які їх замінюють, покладених на них законом сімейних обов'язків.

Зазначимо, що перелічені права узгоджуються із положеннями Конвенції ООН «Про права дитини». Крім того, кожному із вказаних вище

прав дитини кореспондують визначені нормами СК України обов'язки батьків.

Як відомо, залежно від структури зв'язків учасників правовідносин, суб'єктивні права поділяються на абсолютні та відносні.

Вважаємо, що право дитини жити і виховуватися у сім'ї реалізується у відносному правовідношенні, оскільки даному праву відповідає обов'язок батьків її виховувати та розвивати (ст. 150 СК України). Крім того, у випадку неможливості здійснення даного права рідними батьками, закон покладає аналогічний обов'язок на усиновлювачів чи опікунів.

Беручи за основу наведені вище погляди, можна розкрити поняття суб'єктивного права дитини жити і виховуватись у сім'ї, як передбаченого нормами національного права і забезпеченого системою спеціальних гарантій багатосистемного особистого немайнового права дитини, спрямованого на створення найбільш сприятливих умов для її виживання, розвитку і майбутньої соціалізації.

3. ПРАВО НА ВИХОВАННЯ

У процесі аналізу суб'єктивного права дитини на виховання, у сучасній літературі, не завжди акцентується увага на тому, що в сімейному праві України є два види вказаного права. Одне з них належить дітям (ст. 152), інше – їх батькам (ст. 151).

Оскільки виховання дітей є найбільш важливою і основною функцією сім'ї, то права та обов'язки з виховання дітей, в першу чергу, належать батькам.

Деякі вчені розглядають право на виховання як єдине право, з якого випливають правомочності, що входять до його змісту, – навчання дітей і спілкування з ними [17, с. 179].

Право на виховання, на думку Л. А. Ольховик, можна охарактеризувати як сукупність заходів, що застосовуються батьками під час спілкування з дітьми з метою передання їм своїх знань, життєвого досвіду, переконань, забезпечення нормального психічного та фізичного розвитку дітей та захисту їх інтересів [12, с. 134].

З такою позицією не можна погодитися повною мірою з огляду на те, що право не можна характеризувати як сукупність заходів. Відповідно, наведену думку Л. А. Ольховик можна уточнити, якщо визначати право батьків на виховання своїх дітей як передбачену законодавством можливу поведінку батьків стосовно своїх дітей, спрямовану на передання їм своїх знань, життєвого досвіду, переконань, забезпечення нормального психічного та фізичного розвитку дітей та захисту їх інтересів.

Існує думка, відповідно до якої право дитини на виховання існує як відносно батьків і осіб, що їх замінюють, так і суспільства в цілому. Обов'язок виховувати дітей покладається, насамперед, на батьків, а за відсутності батьків – на усиновителів, опікунів, піклувальників. Виховання – це система інтелектуального та емоційного впливу на дитину з боку батьків, дошкільних закладів, школи, професійно-технічних училищ, технікумів. При цьому праву дитини на виховання відповідає обов'язок батьків виховувати своїх дітей. Разом з тим обов'язок батьків з виховання дітей є одночасно і їх правом.

О. О. Пунда звертає увагу на те, що в законодавстві зміст права на виховання не розкривається, оскільки чітко окреслити його межі неможливо – це зумовлено тісним переплетінням правомочностей, що в нього включаються, з іншими батьківськими правами (наприклад, з правом на спільне проживання або спілкування з батьками) [14, с. 111]. До змісту

права на виховання пропонується ввести як складові такі правомочності: право на сімейне навчання, обов'язок батьків дбати про фізичне та психічне здоров'я дітей, виховувати повагу до людської особистості, її прав та основних свобод не застосовуючи насилля; навчати дитину дотримуватись існуючих законів, не допускати втягнення дитини у злочинну і антигромадську діяльність, виховувати ставлення до праці як єдиного джерела добробуту [18, с. 18 – 19].

Відповідно до п. 3 ст. 5 СК України держава забезпечує пріоритет сімейного виховання дитини. Кожна дитина, яка тимчасово або назавжди позбавлена свого сімейного оточення, має право на захист і особливу допомогу з боку держави, зокрема, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. А тому, за відсутності батьків, право дитини на виховання в сім'ї забезпечується органом опіки і піклування у встановленому порядку. При цьому перевага надається сімейним формам виховання дітей. Існує кілька традиційних форм прийняття дитини на виховання у сім'ю, серед яких – усиновлення, опіка та піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу.

Так, В. Ю. Москалюк запропонувала класифікацію існуючих правових форм улаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, з урахуванням альтернативних форм улаштування таких дітей, а саме: сімейної форми (улаштування дітей в сім'ю), інтернатної форми (улаштування до навчально-виховних закладів), квазісімейної форми (улаштування дітей в сім'ю із збереженням державної підтримки) [9, с. 7–8].

Так, для дітей-сиріт та дітей, які залишились без батьківського піклування, законом передбачене усиновлення (гл. 18 СК України), опіка та піклування (гл. 19 СК України), патронат (гл. 20 СК України), прийомна сім'я (гл. 201), проживання в дитячому будинку сімейного типу (гл. 202).

Таким чином, право жити і виховуватись у сім'ї таких категорій дітей, як діти-сироти та діти, які залишились без батьківської опіки, гарантується законодавством в частині закріплення таких прав, як: право бути усиновленим, право на опіку та піклування, право на проживання в сім'ї патронатного вихователя, право на проживання у прийомній сім'ї та право жити і виховуватись у дитячому будинку сімейного типу. Вказані права є складовими права дитини жити і виховуватись у сім'ї і входять до його змісту.

Не можна залишити поза увагою думку А. В. Логвінової про те, що крім обов'язку щодо виховання та розвитку дитини, на батьків покладений обов'язок здійснювати нагляд за дитиною, тобто контролювати її поведінку. Нагляд батьків за дитиною має на меті запобігання можливих негативних наслідків неправомірної поведінки дітей. За допомогою батьківського нагляду відвертається шкода самій дитині та заподіяння шкоди дитиною третім особам [7].

Необхідно зазначити, що дитина як суб'єкт сімейних правовідносин наділяється не тільки особистими немайновими правами, а й майновими правами, передбаченими нормами національного законодавства. Що ж стосується обов'язків, то, враховуючи вік неповнолітнього, вони в сім'ї визначаються виключно нормами моралі, оскільки примусити дитину їх виконувати за допомогою закону було б неправильним.

Хоча практика деяких зарубіжних країн доводить протилежне. В законодавстві деяких країн обов'язки дітей в сім'ї не лише існують, а й встановлені санкції за їх невиконання. Обов'язок неповнолітніх дітей підкорятися батькам передбачений сімейним законодавством Великої Британії (Закон про сімейне право 1986 р.); поважати своїх батьків,

прислухатися до їх порад – в Угорщині в Законі про шлюб, сім'ю і опіку; поважати батьків відповідно до Закону про сім'ю – у Чехії. Відповідно до ст. 371 Цивільного кодексу Франції діти будь-якого віку зобов'язані поважати своїх батьків. При цьому Законодавство Франції наділяє батьків правом звернутись до відповідного органу з питанням про аморальну поведінку своєї дитини. Наслідком такого звернення може бути поміщення дитини до дитячої колонії [3, с. 640].

Невідчужуваність, неможливість відмови і передачі цього права іншим особам свідчить про те, що дане право не може передаватись батькам або особам, які їх замінюють, оскільки останні можуть лише сприяти здійсненню реалізації даного права своїми діями. При цьому відмовитися від даного права не може не лише сама дитина, а й батьки або особи, які їх замінюють. Більше того, на нашу думку, неможливість відмови від права жити і виховуватися у сім'ї фактично встановлює обов'язок дитини жити і виховуватися у сім'ї.

Беручи до уваги вищезазначене та виходячи з необхідності посилити значення та ефективність сімейного виховання у процесі формування дитини як дорослої особистості, вважаємо за доцільне рекомендувати доповнити СК України статтею такого змісту:

«Стаття 4-1. Право дитини жити і виховуватися в сім'ї.

1. Кожна дитина, наскільки це не суперечить її інтересам, має право жити і виховуватися в сім'ї, право знати своїх батьків, право на їх піклування, право на спільне з ними проживання.

2. Дитина має право на виховання своїми батьками, забезпечення її інтересів, всебічний розвиток, повагу до її людської гідності. За відсутності батьків, при позбавленні їх батьківських прав і в інших випадках втрати батьківського піклування право дитини на виховання в сім'ї забезпечується органом опіки та піклування в порядку, встановленому цим Кодексом.

3. Вилучення дитини з кровної сім'ї та передання її на постійне виховання в іншу сім'ю є виключною мірою і має застосовуватись лише у випадках, коли проживання дитини у кровній сім'ї шкодить її інтересам».

ВИСНОВКИ

Право дитини жити і виховуватися у сім'ї реалізується у відносному правовідношенні, оскільки даному праву відповідає обов'язок визначених суб'єктів – батьків, які мають забезпечувати дитині можливість проживати з ними та виховувати її. Відтак суб'єктивне право дитини жити і виховуватись у сім'ї – це передбачене нормами національного права і забезпечене системою спеціальних гарантій багатосистемне особисте немайнове право дитини, спрямоване на створення найбільш сприятливих умов для виживання, розвитку і майбутньої соціалізації. При цьому природною, основною і оптимальною формою здійснення права дитини жити і виховуватись у сім'ї є проживання у кровній сім'ї.

Отже, право дитини жити і виховуватись у сім'ї виникає в силу самого факту народження дитини незалежно від встановлення походження і припиняється лише зі смертю дитини або з настанням її повноліття. Жодні інші обставини, в тому числі і набуття повної цивільної дієздатності до досягнення повноліття, не припиняють даного права.

Крім того, маємо переконання, що основною і оптимальною умовою здійснення права дитини жити і виховуватись у сім'ї є наявність кровної сім'ї. А тому передача дитини на постійне виховання в іншу сім'ю є виключною мірою і застосовується лише за умови неможливості проживання дитини у кровній сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Ватрас В. А.* Поняття «сім'ї» у сімейному праві України // Форум права. 2009. № 1. С. 83–91.
2. *Герасимов В. Н.* Приоритет семейного воспитания детей как принцип семейного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 2006. 23 с.
3. *Гражданское и торговое право зарубежных стран: учебное пособие* / Под общ ред. В. В. Безбаха и В. К. Пучинского – М., 2004. 896 с.
4. *Казанцева А. С.* Правоотношения с участием ребенка // Семья и право (к 10-летию принятия Семейного кодекса Российской Федерации) Материалы международной научно-практической конференции (Москва, 5 – 6 декабря 2005 года). М., 2005 – С. 89 – 93
5. *Левківський Б. К.* Загальні проблеми юрисдикційного захисту осіб, постраждалих від насильства в сім'ї (домашнього насильства) // Часопис Київського університету права. 2012/2. С. 171–173.
6. *Левківський Б. К.* Особисті немайнові права та обов'язки членів сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2004. 198 с.
7. *Логвінова М. В.* Цивільна та сімейно-правова відповідальність батьків за правопорушення, вчинені неповнолітніми [Текст]: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2006. 20 с.
8. *Міжнародне право в галузі прав дитини* / Дж. Ван Б'юрен: пер. з англ. Г. Є. Краснокутського; наук. ред. М. О. Баймуратов. О.: АО Бахва, 2006. 524 с.
9. *Москалюк В. Ю.* Дитячий будинок сімейного типу як форма улаштування дітей, позбавлених батьківського піклування (цивільно-правовий аспект): дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2003. 217 с.
10. *Муратова С. А.* Семейное право: учебник. 2-е изд. М.: Эксмо, 2005. 448 с.
11. *Нуклеарна сім'я.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://enc.com.ua/seksologichna-enciklopediya/nrav-ovis/116823-nuklearnasimya.html>.
12. *Ольховик Л. А.* Особисті немайнові права дитини за цивільним законодавством України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2006. 219 с.
13. *Постатейный комментарий к Семейному кодексу Российской Федерации и Федеральному закону «Об опеке и попечительстве»* / Под ред. П. В. Крашенинникова. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Статут, 2010. 695 с.
14. *Пунда О. О.* Право на сімейне виховання та проблеми його здійснення / О. О. Пунда // Вісник Запорізького державного університету. Сер. «Юридичні науки». 2005 . № 1. С. 111 – 115.
15. *Ретроспективний аналіз родинного виховання в українській традиції: філософський аспект* [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/1_NIO_2013/Philosophia/6_124728.doc.htm.
16. *Ромовська З. В.* Українське сімейне право: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / З. Ромовська. К.: Правова єдність, 2009. 500 с.
17. *Рясенцев В. А.* Семейное право. М.: Юрид. лит., 1971. 296 с.
18. *Савченко Л. А.* Особисті права та обов'язки батьків і дітей за сімейним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 1997. С. 18 – 19.
19. *Семейное право Российской Федерации и иностранных государств. Основные институты* / Под ред. В. В. Залесского. М.: Наука, 2004. 310 с.
20. *Сім'я і шлюб* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/766/22/>.

21. Типи сім'ї [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pidruchniki.com/19310710/sotsiologiya/tipi_simyi.
22. Черновалюк Ю. Ю. Реалізація права на сім'ю шляхом створення дитячих будинків сімейного типу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Черновалюк Юлія Юріївна / Одес. нац. юрид. акад. О., 2010. С. 7–8 (20 с.).
23. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) / Г. Ф. Шершеневич. М.: СПАРК, 1995. 556 с.
24. Шимин Н. Д. Семья как общественное явление: опыт социал.-философ. анализа / Н. Д. Шимин. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. 188 с.

LEGAL REGULATION OF CHILDREN'S RIGHTS LIVE AND GROW UP IN FAMILIES

Reznik G. O., Candidate of Legal Sciences,
Academic Secretary of the Academician F. H. Burchak
Scientific Research Institute of Private Law and
Entrepreneurship of NALS of Ukraine (Kyiv)

Keywords: family, the right to live in a family, the right to education, personal non-property rights.

This article explores the concept and content of the right of the child to live and grow up in a family. Established that the child's right to live and grow up in the family realized in the relative relationship because this law meets the defined duty actors - parents must provide the child to live with them and nurture it. It is proved that the subjective right of the child to live and grow up in the family - is provided for by national law and provided special security system bahatosystemne personal non-property rights of the child, aimed at creating the most favorable conditions for the survival, development and future socialization. Substantiates the expediency of consolidation in the Family Code of Ukraine separate rules on the right of the child to live and grow up in a family. Special attention is paid to international legal regulation proposed moral rights.